

NEKAJ PRISPEVKOV K ODMEVU MAKEDONSKE ILINDENSKE VSTAJE MED SLOVENCMI

H. G. ANDONOVSKI

Položaj makedonskega naroda konec preteklega in v začetku našega stoletja je bil zelo kritičen. Oropan ekonomskih in političnih pravic po-turškem vladajočem razredu, je iskal izhoda iz brezupne krize. Položaj kmetov se je zaradi raznih dajatev in tlak, ki so jim jih nalagali turški paše in begi, vedno bolj slabšal. Konkurenca zahodnoevropskega kapitala je najbolj občutljivo prizadela makedonske trgovce in obrtnike. Makedonska inteligenca ni imela možnosti, da razvije vse svoje zmožnosti, ker je tudi njen razvoj omejeval turški polfevdalni režim. Izhod iz tega neznoznega stanja je bilo iskati le v organizirani borbi proti zaslužnjevalcem.

Organizirano akcijo so začeli makedonski učitelji. V Solunu so se 1893. leta postavile osnove VMRO (Notranja makedonska revolucionarna organizacija), ki je s svojo akcijo hitro zbrala večji del makedonskega naroda in se postavila na čelo njegove borbe za nacionalno osvoboditev. Na čelu organizacije so stali najzavednejši in najborbenejši sinovi makedonskega naroda, kot na primer Goce Delčev, Dame Gruev in mnogo drugih.

Organizacija se je postopoma širila in vedno bolj se je utrjevala enotnost njenih pripadnikov. Za vrhovna telesa je imela organizacija svoj centralni komite in kongres. Vsa dežela je bila razdeljena na revolucionarna okrožja, okraje in rajone. Vsaka vas, mesto in okrožje je imelo svoje čete, ki so vzgajale narod v revolucionarni borbi za svobodo. Organizacija je imela svoja sodišča, kurirje, pošto in druge organe. Izdajala je svoje časopise in publikacije ter propagirala na razne načine svoje cilje in naloge. Polagoma se je tako utrdila, da je postala strah in trepet turških fevdalcev in da je dejansko predstavljala »državo v državi« otomanskega imperija.

Toda VMRO se ni borila le proti zaslužnjevalni politiki »Rdečega sultana« na Bosporu, temveč tudi proti osvajačnim namenom sosednih buržoaznih vladajočih razredov Bolgarije, Grčije in Srbije. Ti so z vsemi sredstvi skušali motiti in diskreditirati njeno delo, ker so bili cilji VMRO v nasprotju z njihovimi aspiratorskimi nameni proti Makedoniji.

Vodstvo VMRO na čelu z Goce Delčevim je propagiralo misel, da bo do svobode makedonskega naroda prišlo šele tedaj, ko bo ves narod na to pripravljen. Menilo je, da pogoji za vstajo v Makedoniji še niso zreli, da je v nekaterih delih dežele čutiti vpliv sosednjih propagand in da narod ni oborožen. Mislili so, da bo do svobode prišlo takrat, ko bodo zreli vsi zunanji in notranji pogoji za revolucionarno borbo. Njihov nauk pa ni bil v soglasju z imperialistično politiko koburskega dvora v Bolgariji in je ta iskal načine, da onemogoči njihovo delo in da se likvidira sam Goce Delčev. Eksponenti in emisarji te politike so se hitro vtihotapili v VMRO in od znotraj spodkopavali njeno delo.

Uspelo jim je celo, da so provocirali odločitev za dvig vstaje na dan 2. avgusta 1903. leta (Ilinden). Toda v vstaji so že od začetka zavzeli vodilne položaje zavedni sinovi makedonskega naroda, ki je v njej pokazal vso svojo željo in upanje na svobodo in boljše življenje.

Vstaja je zajela vso deželo, ponekod z akcijami proti turškim oporiščem, a drugje zopet s trganjem telegrafskih in telefonskih žic, oziroma z aktivnimi diverzantskimi akcijami. Vstajniki so hitro osvobodili nekaj mest in paralizirali vse javno življenje in promet v Makedoniji. Največjo akcijo in višek Ilindenske vstaje pa predstavlja osvoboditev Kruševa. Mesto je 12 dni živelo svobodno življenje in v njem so vstajniki proglasili tako imenovano »Kruševsko republiko«. Izvolili so tudi vlado, ki je bila sestavljena iz pripadnikov vseh narodnosti, ki so živele v mestu. Vlada republike je izdala celo vrsto uredb, ki kažejo njeno demokratsko stališče v vseh vprašanjih. V vladi so imeli znaten vpliv makedonski socialisti.

Sl. 1. Tereziya dr. Jenkova

Od avgusta do oktobra 1903 so bili vstajniki gospodarji položaja v Makedoniji. Niso dali miru turški soldateski, ki je brez usmiljenja uničevala žarišča vstaje in na razne načine pobijala nezaščiteno ljudstvo. Številne vasi in mesta so bila požgana, število ubitih še ni registrirano, število beguncev, ki so ostali brez strehe in kruha, pa je preseglo več tisoč.

Makedonski narod je v tem svojem težkem položaju iskal pomoči na vseh straneh.

Skoraj v vseh državah se je razširil val simpatij do makedonskega ljudstva in so se organizirale pomožne akcije za pomoč v njihovem težkem položaju. V tem ni zaostal tudi slovenski narod, ki je z delom dokazal ne le svojo solidarnost z borbo makedonskega ljudstva za nacionalno osvoboditev, temveč se je tudi pridružil pomoči za zboljšanje njegovega težkega položaja. Slovenski časopisi so objavljali poročila o uporih.¹

Konec leta 1903 so imeli slovenski časniki svoje dopisnike v Beogradu in poročevalce v Makedoniji.

Tudi večje slovenske revije so prinašale članke in poročila o makedonskem narodoosvobodilnem gibanju.²

Slovenski pesnik Anton Aškerc objavlja v Ljubljanskem Zvonu (1904, 1-2) pesem »Makedonski vstaš«, v kateri v krepkih epskih črtah opisuje junaštvo Makedoncev in prikazuje lik makedonskega vstaša, katerega klic je: »V boj na krvnika, na Turčina — za domovino ljubo, sveto«, da »sname ž nje igo proklete« in katerega zadnje izdihljaje povzema »šumni, bučni Vardare«.

Slovensko dnevno in mesečno časopisje je mnogo prispevalo k temu, da se zanimanje za borbo makedonskega naroda za nacionalno osvoboditev čim bolj razširi med slovenskim ljudstvom. Zato se je tudi pogostejše iskal način, da se podvzame čim širša akcija v korist makedonskega osvobodilnega dela.

II.

V slovanofilskih krogih slovenske javnosti se je vedno pogostejše govorilo o povečanju interesa za makedonsko osvobodilno gibanje. Na sestankih »Slovenskega kluba« in »Ruskega krožka« se je velikokrat razpravljalo o položaju makedonskega naroda in o povečanju zanimanja v njegovo korist. Za aktivnejše delo se je posebno zavzemala znana slovanofilka Terezina dr. Jenkova. Da bi čim bolj spoznala makedonsko revolucionarno gibanje, se je bavila z mislijo, da osebno obiše Makedonijo. Toda po ohranjenem gradivu kaže, da ni imela možnosti obiskati Makedonijo, temveč se je odločila, da obiše Bolgarijo, kamor so zbežali številni makedonski begunci. Tako je sredi meseca oktobra 1903 Terezina dr. Jenkova odpotovala iz Ljubljane.

V Sofiji je spoznala najbolj znane predstavnike slovenske misli in nekatere poveljnike makedonskih vstajniških odredov, ki so tam bivali. Iz Sofije je odpotovala v notranjost, kjer je obiskala mnoge zbirne rajone, v katerih so bili

nastanjeni makedonski begunci. Obiskala je tudi Rilski samostan, kjer je bilo nastanjenih 4000 makedonskih beguncev. Tam je spoznala tudi poljskega javnega delavca — prostovoljca v makedonskem osvobodilnem gibanju — Romualda Prževalskega. Ta jo je seznanil z nekaterimi »makedonskimi heroji in oficirji«, med njimi tudi z Vladimirom Kanazirevim. Ta je spremljal Jenkovo pri njenem obhodu rajonov, v katerih so bili nastanjeni begunci. Z njim je vodila dr. Jenkova zelo zanimivo dopisovanje.

Ko se je Terezina dr. Jenkova vrnila v Ljubljano, je delovala za širšo popularizacijo makedonskega osvobodilnega gibanja. Na njeno pobudo se je dne 29. novembra 1903 vršilo v veliki dvorani »Mestnega doma« v Ljubljani zborovanje v korist makedonskega osvobodilnega gibanja. Na tem zborovanju je govorila o svojih vtisih in pomoči makedonskim beguncem.

V svojem predavanju je dr. Jenkova ob veliki udeležbi poslušalcev opisala v splošnih potezih borbo makedonskega ljudstva za nacionalno osvoboditev. Trdila se je, da verno opiše položaj v Makedoniji ter da s tem poveča simpatije in sočutje pri slovenskem ljudstvu. Na svojem predavanju se je posebej zadržala pri opisu položaja makedonskih beguncev. Na poti v Čepin »... je ležalo 700 beguncev — je poudarila dr. Jenkova — lačnih in na pol nagih; živijo od poklonov dobrih ljudi, ki delijo z njimi zadnji grizljaj. Mnogo od njih že več dni ni okusilo ničesar toplega, ker jim kmetje niso mogli ničesar dati, razen vsakemu en kos kruha na dan. Govorili so, da živi v teh obmejnih mestih in vaseh okoli 4000 beguncev, ki so bili prisiljeni zapustiti domovino pred turškim divjaštvom...« V Rilskem samostanu so ji makedonski revolucionarji pripovedovali o svojih akcijah, o sodelovanju ljudstva v borbi in o njegovem težkem položaju. Dr. Jenkova je zaključila z besedami: »Tako je sedaj v Makedoniji. Potrebna jim je materialna podpora; junaštvo in navdušenost sama na zadostujeta. Evropa na vse to molči. Kdo se bo dogovarjal za nesrečni Jug, kateremu je pomoč potrebna... Slovenci, pomagajte in zopet pomagajte trpečim našim bratom na Balkanu. Upamo, da se odzovejo Slovenci glasu bednih Makedoncev ter jim pomorejo po svoji moči...«³

Po predavanju je dr. Jenkova prečitala pismo Makedonca Vladimira Kanazireva, ki je bilo pisano slovenskemu narodu, da bi čim bolj spoznal pravi položaj makedonskega ljudstva in mu prihitel na pomoč.

Zborovanje v korist osvobodilne borbe makedonskega naroda je bilo pomembna vzpodbuda za čim večjo zainteresiranost Slovencev za osvobodilno gibanje Makedoncev.

Vladimir Kanazirev piše dr. Jenkovi v svojem drugem pismu: »Imel sem srečo, da se prepričam o tem, da se je v Vašem dobrem srcu in v vsem vašem narodu zbudilo za nas in za našo nesrečno usodo takšno sočutje, takšna simpatija, ki bo lahko ublažila bolečine nesrečnikov v njihovih nevzdržnih mukah...«

Na zborovanju so se odločili — po iniciativi ljubljanskega župana Ivana Hribarja, da osnujejo poseben makedonski odbor z nalogo, da zbira pomoč za Makedonce in popularizira makedonsko osvobodilno gibanje med slovenskim ljudstvom.

Ta odbor se je sestel 4. decembra 1903. Za predsednika je bil izbran Vaso Petričič, za podpredsednika Polakova in dr. Tavčarjeva, za tajnika dr. Vladimir Ravnihar, a za njegovega namestnika Terezina dr. Jenkova, za blagajnika Alojzij Stare, za njegovega namestnika Ladislav Pečánka. Člani odbora so bili še: Berta dr. Trillerjeva, Ivan Hribar, dr. Andrej Karlin, dr. Alojzij Konalj, dr. Valentin Krisper, Fran Povše in Ivan Rozman. Odbor se je s proglasom obrnil na slovenski narod, v katerem je apeliral za zbiranje pomoči v korist makedonskih beguncev. Odbor se je obrnil tudi na vlado za odobritev svojega dela.⁴

Solidarnost Slovencev z borbo makedonskega ljudstva in zbiranje materialne pomoči v njegovo korist pa nista bila v skladu z interesi avstrijskega dvora, ki je na razne načine skušal onemogočiti to humano dejanje slovenske javnosti in ljudstva.

V začetku je vlada prepovedala predavanja o makedonskem osvobodilnem gibanju. Tako je 5. decembra 1903 prepovedala predavanje novinarja P. Orlovca o položaju v Makedoniji.⁵

Prepoved predavanja o položaju v Makedoniji je zelo revoltirala slovenski narod.

Slovenski poslanci v kranjskem deželnem zboru so vložili interpelacijo proti prepovedi predavanja in poudarjali veliko zanimanje ljudstva za predavanja in ogorčenje zaradi prepovedi. Interpelanti so vprašali: Ali je prepoved izdana v dogovoru z ministrstvom? Ali more minister opravičiti to prepoved? Ali bo tudi v bodoče deželna vlada prepovedala predavanja in zborovanja?⁶

Omenjeni P. Orlovec je 8. decembra 1903 predaval v dvorani »Narodnega doma« v Trstu o položaju v Makedoniji. Predavanje je imelo namen popularizirati makedonsko narodnoosvobodilno borbo in zbirati prispevke za makedonske begunce. Na samem predavanju je bilo zbranih 210 kron.⁷ Tudi časopisi so odprli rubriko »Za makedonske begunce«, »Za makedonske žrtve turške krvoločnosti«. Od 25. novembra 1903 do 21. februarja 1904 je bilo zbranih 1065 kron in 92 krajcarjev.

Prispevke za makedonske begunce so zbirali na razne načine. Pri otvoritvi knjižnice v Gorici so v Savinjski dolini zbirali pomoč tudi za Makedonce. V Postojni je bil v začetku leta 1904 prirejen koncert v korist Makedoncev. 30. januarja sta priredila pevsko društvo »Lipa« in tamburaški orkester »Triglav« koncert v Ljubljani v korist beguncev iz Makedonije. Dobiček koncerta je znašal 84 kron ter je bil predan makedonskemu odboru v Ljubljani.⁸

Makedonski odbor v Ljubljani je večkrat urgiral pri vladi, da odobri njegovo delovanje. Toda deželna vlada je odgovarjala, da ni pristojna za to. Vlada je vztrajala na tem, da gre v tem primeru za akcijo v korist tujega naroda in da se je treba obrniti na ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju. Odbor je trikrat telegrafično prosil ministrstvo, da odobri njegovo delovanje. Konec januarja 1904 je odbor dobil odgovor, v katerem je ministrstvo stavljalo stroge pogoje. 1. Nabiranje je dovoljeno le osebam, ki jih deželna vlada imenuje od predloženih, 2. Nabiranje je prepovedano v cerkvah, šolah, uradih in pri oblastvih, 3. Občinski uradi ne smejo zbirati, 4. Nabrane zneske je izročiti deželni vladi v Ljubljani, ki jih odda »c. in kr. poslaništvu v Carigradu, ki bode po svojem civilnem agentu in njegovih organih oziroma po krajevnih odborih skrbelo za primerno razdelitev podpor«. Odbor je nato odgovoril, da ... »se razdruži, ker so stavljeni pogoji, zlasti točka 4, ki nam ne daje garancije, da pride nabrani denar v prave roke — nesprejemljivi«.⁹

Zaradi prepovedi so prispevke pošiljali po privatnih osebah. Največ jih je bilo poslanih po posredovanju dr. Jenkove, ki jih je pošiljala Vladimiru Kanazirevu. Ta se v svojem pismu zahvaljuje za poslanih 320 kron, ki jih je razdelil med najbolj revne v Makedoniji.

Dopisovanje med Makedoncem Kanazirevom in dr. Jenkovo je bilo vedno pogostejše. Kanazirev je v svojih pismih plastično opisoval položaj v Makedoniji in stalno prosil pomoči za makedonske begunce. Dr. Jenkova je njegova pisma objavljala v dnevnem časopisu z namenom, da bi slovensko ljudstvo čim bolj spoznalo položaj makedonskega prebivalstva in mu tem bolj pomagalo v njegovi bedi.

III.

Zanimanje za Makedonijo so pri Slovencih vzbudili tudi makedonski begunci, ki so zaradi težkih ekonomskih in političnih pogojev v svoji domovini bili prisiljeni iskati delo in pomoč tudi v Sloveniji v letih 1903—1906. V slovenskem dnevnem tisku pogosto naletimo na poročila in sočutne članke v njihovo korist. Makedonski begunci ali delavci, kot jih imenujejo v tisku, so največ delali pri gradnji železnic, in to na Hrušici, v Bohinjski Beli, Bohinjski Bistrici in na Jesenicah, pri gradnji karavanskega in bohinjskega predora.

Sl. 2. Makedonski delavci pri gradnji železnice Celovec-Trst

Vsi ti delavci so imeli za sabo dolgo in težko življenjsko pot. Težki ekonomski pogoji v domovini so vplivali tudi na njihovo delovno sposobnost. Kasneje pa je na njihovo zdravstveno stanje vplival tudi prehod iz zmernega makedonskega v ostro slovensko alpsko podnebje. Njihovi organizmi niso bili tako odporni, zaradi česar so često zboleli in bili zato odpuščeni z dela.¹⁰

Konec 1903. leta se je položaj makedonskih beguncev resno poslabšal. Od do tedaj redkih primerov so bila takrat ugotovljena resna obolenja od tifusa, trahoma in posebno od črnih koz. Epidemija se je počasi širila in zajela vsa gradbišča, na katerih so delali makedonski begunci. Tam so podvzeli zaščitne mere proti nadaljnjemu širjenju črnih koz. Vsi makedonski delavci so bili cepljeni in morali so se podvreči strogemu karantenskemu režimu. Za epidemijo se je zainteresiral tudi visoki zdravstveni svet na Dunaju, ki je na seji 23. januarja 1904 sklenil postaviti dva zdravnika kot zdravstvena inšpektorja; ta dva sta imela nalogo skrbeti za zdravstveno stanje delavcev.¹¹

Širjenje epidemije med makedonskimi delavci je služilo kapitalističnim upravam gradbišč (ki so bile po večini nemške), da so jih odpuščale z dela ali pa da so tistim, ki so ostali, zmanjšale plače.

Spomladi leta 1905 opazimo novo značilno razmerje do makedonskih delavcev. Makedonski delavci, ki so prišli na gradbišča bohinjske železnice, so bili prisiljeni vrniti se domov, ker niso dobili zaposlitve. »Čeprav so ti ljudje — piše člankar — bolj zdravi in sposobni kot leni Italijani, ki jih tukaj sumljivo protežirajo. Naši bratje iz slovanskega juga morajo z žalostnim obrazom gledati, kako jih mečejo z dela...«

Medtem ko so bila prej lahka obolenja glavni vzrok za odpuste z dela, se sedaj poudarja politični moment. Kapitalističnim upravam gradbišč ni šlo v račun, da bi zaposlovale slovanske delavce. Ta odnos do makedonskih delavcev je bil del asimilatorske politike nemškega in italijanskega imperializma do Slovanov.

Težki delovni pogoji, predvsem pa zgoraj omenjeni vzroki so prisilili makedonske begunce-delavce že konec 1905 in v začetku 1906, da zapuste Slovenijo.

Kljub ekonomskemu in političnemu jarmu, ki ga je Slovencev nalagal avstrijski vladajoči razred, je slovenski narod našel možnosti, da pokaže svojo solidarnost z borbo makedonskega naroda za nacionalno osvoboditev, da mu sporoči svoje tople simpatije in da mu pomore v težkem položaju.

Makedonski begunci so bili v Sloveniji pri srčno sprejeti. Neštevilni so primeri pomoči makedonskim beguncem, ko so bili le-ti v najtežjem položaju. V Sloveniji so napravili s svojim vedenjem močan vtis. O tem nam govore dnevni tisk in preživeli sodobniki, ki izražajo do njih tople simpatije.

V času, ko sta slovenski in makedonski narod bila še podjarmljena in nezedinjena, so že bili momenti, ki so jih združevali; o tem nam dovolj zgovorno pričajo ti-le prispevki k odmevu makedonske lindenske vstaje na Slovenskem.

OPOMBE

Te svoje prispevke je avtor obdelal posebej za »Kroniko«. O tem vprašanju je že objavil naslednje prispevke: »Odjek lindenskog ustanka u Sloveniji«, NI, I/2 (Zagreb 1951) str. 126—133. »Ehoto na lindenskoto vostanie sred Jugoslovenskite narodie, lindenski zbornik 1903—1953. Skopje, Institut za nacionalna istorija 1953, str. 221—256; sodeloval je pri redakciji zbornika: »Stranskiot pečat za lindenskoto vostaniec. Skopje 1953, str. 185, v katerem so objavljeni izpisi iz sodobnega slovenskega časopisja o lindenski vstaji. »O odjeku lindenskog ustanka medju jugoslovenskim narodima«. (V zborniku »Makedonija«, Beograd 1954. — 1. SN 20. VIII. 1903; S 20. VIII. 1903; »Delavec-Rdeči prapor« 21. VIII. 1903; — 2. Dr. Niko Zupanič, LZ 1903, 243—245, »Slovan« 1904, 25—27; Dr. Niko Zupanič, članek »Macedonijac v Zborniku znanstvenih in poučnih spisov Slovenske Maticе, zv. VI. 1904, str. 71—100; — 3. Prim. SN. 30. XI. 1903, S. 21. XI., 30. XI. 1903; — 4. S. 5. XII., 7. XII. 1903; — 5. Prim. SN. 7. XII. 1903; — 6. Edinost 12. XII. 1903; — 7. Edinost 9. XII. 1903; — 8. S. 23. I. 1904, 3. II. 1904; — 9. S. 13. II. 1904; — 10. Prim. S. 15. XII. 1903; — 11. S. 25. II. 1904; — 12. S. 10. IV. 1905.

